

KURDI - NAROD BREZ PRIJATELJEV

Karel Natek

UDK 308 (556)

KURDI - NAROD BREZ PRIJATELJEV

Karel Natek, mag., Geografski inštitut Antona Melika
ZRC SAZU, Gosposka 13, 61000 Ljubljana, Slovenija

UDC 308 (556)

KURDS - A NATION WITHOUT FRIENDS

Karel Natek, mgr., Geografski inštitut Antona Melika
ZRC SAZU, Gosposka 13, 61000 Ljubljana, Slovenia

Neuspel upor Kurdov v Iraku in tragedija stotisočev beguncev je ponovno vzbudila zanimanje svetovne javnosti za nerešeno kurdsko vprašanje. V članku je predstavljen sedanj položaj Kurdov ter neznatne možnosti za pridobitev samostojne države v bližnji prihodnosti.

Unsuccessful rebellion of Iraqi Kurds and the tragedy of thousands of refugees awakened the attention of the world public for the unsolved problem of Kurdish nation again. The article deals with recent situation of Kurdish people in particular countries and very limited possibilities for the formation of a common, independent state of Kurdistan in the next future.

Kurdi so eden največjih narodov na svetu brez lastne države. Zaradi globoko zakoreninjenih notranjih nasprotij in političnih iger sosednjih imperijev ter pozneje kolonialnih velesil je njihovo nacionalno ozemlje, veliko okrog 330 000 km², razdeljeno med Turčijo, Irak, Iran, Sirijo in Sovjetsko zvezo (s pikami označeno na sliki 1) in skoraj ni upanja, da bodo kdaj živeli v enotni državi.

Natančno število Kurdov ni znano zaradi političnih interesov držav, v katerih živijo. Ocene o skupnem številu se gibljejo med 22 in 26 milijoni, od tega jih živi 10-12 mil. v Turčiji, 7 mil. v Iranu, 4-5 mil. v Iraku, 1 mil. v Siriji in 153 000 v Sovjetski zvezi.

V Iranu živijo Kurdi večinoma v provincah Kermanshah, Lorestan, Kordestan in Azarbaijan-e Gharbi. Večje skupine živijo še ločeno v provincah Khorasan in Fars. V Turčiji živijo sklenjeno v hribih vzdolž turško-iranske meje in v širši okolici jezera Van. V dolinah in okrog jezera so pomešani s Turki, v višjih legah so čisto kurdske vasi. S Kurdi poseljen del Iraka obsega hribovit severni del države do meje z ravnino ob Tigrisu, manjša kurdska območja pa so še v severni Siriji vzhodno od Evfrata in severovzhodno od Alepa ter v sovjetskem Zakavkazju.

Velik del podeželskega prebivalstva se preživlja z živinorejo, v rečnih dolinah in v Iraku tudi s poljedelstvom. Skozi stoletja so kurdska plemena živela deloma nomadsko, deloma polnomadsko življenje med zimskimi pašniki v nižjih legah in polet-

nimi pašniki visoko v gorah (transhumance). Že v začetku 20. stoletja ni bilo več pravih nomadov, ostalo pa je planinsko pašništvo kot pomembna dejavnost.

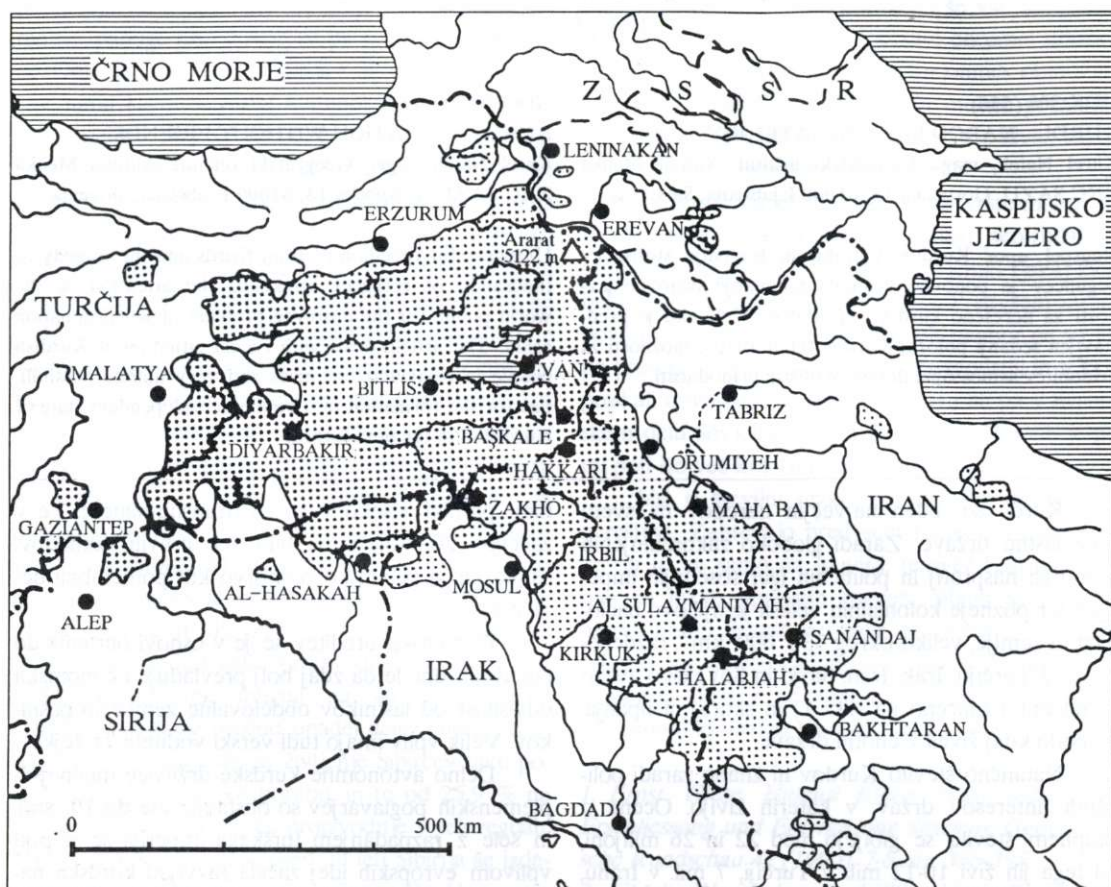
Plemenska ureditev se je v osnovi ohranila do današnjih dni, le da zdaj bolj prevladuje ekonomska odvisnost od lastnikov obdelovalne zemlje in pašnikov. Velik vpliv imajo tudi verski voditelji, t.i. šejki.

Delno avtonomne kurdske državnice močnejših plemenskih poglavarjev so obstajale vse do 19. stol. in šele z razpadanjem turškega imperija se je pod vplivom evropskih idej začela razvijati kurdska nacionalna zavest. Prvič se je pokazala ob uporabi leta 1880, ki ga je vodil šejk Ubaidallah proti centralističnim težnjam sultana Abdulhamida II. Še bolj narodno obarvan je bil upor šejka Saida leta 1925 proti nacionalistični politiki Kemala Atatürka. Po krvavo zatrti upor so začele nastajati prve kurdske politične organizacije, katerih nosilci so bili maloštevilna inteligenca in meščanstvo.

POLOŽAJ KURDOV V TURČIJI

Turška vlada je šele v začetku leta 1991 uradno dovolila uporabo kurdskega jezika ter glasbenih kaset v kurdskem jeziku, še vedno pa je prepovedano tiskanje časopisov in revij ter pouk v šolah. S tem ukrepom, ki pomeni prvo uradno priznanje obstoja kurdske manjšine v Turčiji, je Turčija samo priznala dejansko stanje, saj veliko Kurdov sploh ne zna turško.

Slika 1: Kurdistan - območje, poseljeno s Kurdi.

Politično so Kurdi v Turčiji zelo razdrobljeni. Obstajajo številne levičarske ilegalne organizacije, za katere ni znano, kolikšno podporo imajo med prebivalstvom. Najmočnejša in skrajno levičarsko usmerjena je Delavska stranka Kurdistan (PKK), ki ima sedež v dolini Bekaa v Libanonu in se s terorističnimi napadi bori proti turški vojski in kurdskim "kolaboracionistom". Pred leti je bil njen cilj samostojni Kurdistan s komunistično ureditvijo, zdaj pa dopuščajo tudi možnost avtonomije znotraj Turčije.

Po valu demonstracij kurdskega prebivalstva v marcu 1991 so razglasili izredno stanje v dvanaestih, pretežno kurdskih provincah jugovzhodne Anatolije. Turška država je po celotni pokrajini organizirala vaške straže, ki pa niso posebno zanesljive. Ko sem v začetku maja 1991 potoval po turškem delu Kurdistan, smo se vozili skozi številne vojaške in policijske kontrole na cesti, vsi državni uradi, banke,

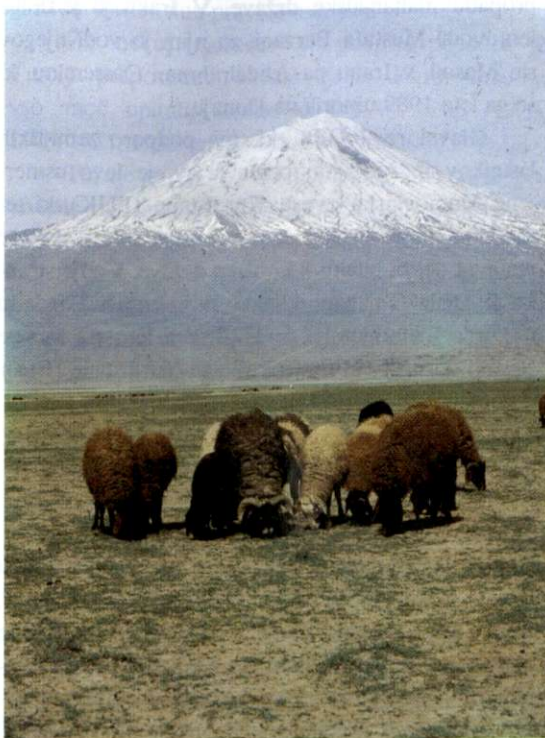
večji hoteli, pošte in tovarne so bile zastražene z do zob oboroženimi vojaki, po cestah so hodile oborožene patrulje, hudo napetost pa je bilo čutiti tudi v stikih s sicer prijaznimi domačini.

POLOŽAJ KURDOV V IRANU

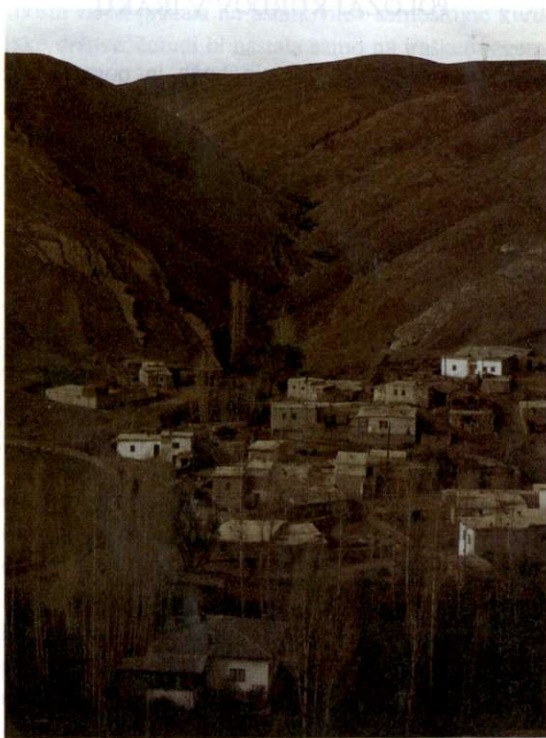
V Iranu so bili Kurdi prav tako pogosto predmet trgovine med državami. Obetajoča osvobodilna vojna Mustafe Barzanija v Iraku, od katere so veliko pričakovali tudi Kurdi v Iranu, je propadla leta 1975, ko jih je Iran prenehal podpirati v zameno za ureditev meje na Shatt el Arabu.

Islamska revolucija v Iranu je leta 1979 prinesla novo upanje za Kurde, ki so se pridružili revolucionarjem, toda že naslednje leto se je spet razmahnila krvava vojna med iransko vojsko in Kurdi. Kljub temu je večina Kurdoval sodelovala v iraško-

Slika 2: Na severu sega kurdska poselitev do 5165 m visokega Ararata, na katerem naj bi po vesoljnem potopu pristala Noetova barka. (Foto: Karel Natek.)

Slika 3: Baškale je manjše mesto v skrajnem jugovzhodnem kotu Turčije v nadmorski višini 2500 metrov. Na sliki so značilne butane hiše z ravno streho, zadaj s skromno travo porasla gorska pobočja. (Foto: Karel Natek.)

Preglednica 1: Kurdi po posameznih državah.

Država	Število vseh prebivalcev	Ocena števila Kurdov	
		Kurdov	Ocena deleža Kurdov
Irak	17.7 mil. (1988)	4– 5 mil.	23–28 %
Iran	52.5 mil. (1988)	7 mil.	13 %
Sirija	11.3 mil. (1988)	1 mil.	9 %
Turčija	52.4 mil. (1988)	10–12 mil.	19–23 %
Armenija in Azerbajdžan	10.3 mil. (1989)	0.2 mil.	2 %

-iranski vojni na iranski strani. Razmere v kurdskem delu Irana so še vedno zelo zapletene in sunitski Kurdi zaenkrat ne morejo pričakovati avtonomije znotraj šiitskega Irana.

POLOŽAJ KURDOV V IRAKU

Irak je po dolgoletnih bojih in pogajanjih z vodjem iraških Kurdov Mustafa Barzanim leta 1971 enostransko razglasil Kurdsko avtonomno območje, ki je zajemalo province Dohuk, Irbil in Sulaimanijah. Z ustavnim amandmajem so Kurdi dobili lasten parlament in vlado, šole v kurdskem jeziku, vendar so ostali brez lastnega parlamenta in sedeža v centralni vladi. Poleg tega so pred volitvami kurdske kandidate preverjali predstavniki stranke Baas, zato so vse največje kurdske politične organizacije avtonomijo odklonile.

Po končani iraško-iranski vojni je Sadam Hussein v letih 1988-1989 načrtno uničeval kurdske vasi zaradi sodelovanja Kurdov na iranski strani. Po podatkih ameriške vojske je bilo zravnano s tlemi prek 3000 kurdskih vasi, v nekaj sto vaseh pa so uporabili bojne strupe. Da bi ljudem onemogočili preživetje, so po poljih in pašnikih trosili iz letal majhne mine, sadovnjake pa škropili s herbicidi. Le večjim mestom v dolinah so prizanesli, toda mesto Qala Diza s preko 100 000 prebivalci je bilo porušeno do tal. Veliko prebivalcev so pobili, ostale pa nasilno preselili v "preselitvena središča", podobna koncentracijskim taboriščem, od koder so po neuspelem uporu v marcu 1991 množično zbežali v Turčijo in Iran.

Po podatkih Društva za ogrožene narode iz Göttingena so Iračani v obdobju 1968-1990 pobili okrog 200 000 Kurdov in 20 000 krščanskih Asircev, večinoma civilistov, 1,5 do 2 mil. ljudi pa so nasilno preselili v preselitvena središča, v južni Irak ali na jordansko mejo.

Iztrebljanje prebivalcev je prizadelo tudi povsem prezrto asirsko manjšino, ki šteje okrog 250 000 ljudi. Po veri so kristjani, delno kaldejci, delno nestorijanci, kljub prepovedi pa še vedno gojijo lasten jezik s starinsko sirsko pisavo.

Danes obsega zahodni del kurdskega ozemlja v Iraku zavezniška varnostna cona, v katero se vračajo begunci iz Turčije, vzhodni del pa večinoma

nadzorujejo partizanske enote Peshmerge ("Pripravljeni na smrt"), ki štejejo okrog 20 000 pripadnikov.

Najmočnejša politična stranka Kurdov v Iraku in Iranu je Demokratična stranka Kurdistana (DPK), ki je nastala iz Odbora kurdske mladine po propadu mahabadske države. V Iraku jo je dolga leta vodil Mustafa Barzani, za njim jo vodi njegov sin Masud, v Iranu pa Abdelrahman Qassemlou, ki so ga leta 1989 umorili na Dunaju.

Glavni rival DPK, ki ima podporo zemljiških lastnikov in rodovnih poglavarjev, je levo usmerjena Domovinska zveza Kurdistana (PUK), ki temelji na ideji napredne vsearabske države, katere sestavni del bi bila tudi kurdska država. Vodja stranke je Djalal Talabani, ki vodi pogajanja v Bagdadu o kurdski avtonomiji. V letošnjem letu sta se obe stranki združili v Fronto iraškega Kurdistana (FIK), ki je vodila marčevski neuspeh upor Kurdov.

IGRE VELESIL S KURDI

V 19. stol. so se Kurdi neprestano upirali uveljavitvi turške civilne uprave na njihovem ozemlju (vstaje 1829, 1830, 1835, 1843, 1855-1858, 1877, 1878-1881), vendar vstaje niso uspele zaradi slabe organiziranosti in neenotnosti med uporniškimi skupinami. Takšna nesoglasja so znali še posebno dobro izkoriščati Britanci, ki so imeli od leta 1920 mandat Društva narodov nad Irakom, glavno zanimanje pa je bilo usmerjeno v bogata naftna ležišča pri Kirkuku.

Mladoturška revolucija leta 1908 in razpad osmanskega imperija sta prinesla novo upanje neturškim narodom, tudi Armencem in Kurdom v Anatoliji, zato so jo večinoma podpirali. Toda že leta 1913 se je začela nasilna asimilacija Armencev in Kurdov, ki je potekala vse do druge svetovne vojne in po različnih ocenah zahtevala od 300 000 do 1,5 mil. žrtev.

10. avgusta 1920 je bila med sultanovo vlado in velesilami v Ševresu podpisana mirovna pogodba, ki je v 64. členu določala, da lahko Kurdi v enem letu zahtevajo od Društva narodov neodvisno državo na turškem ozemlju, vendar s klavzulo, da določilo velja, če velesile ne bodo temu nasprotovale oziroma, če bodo ugotovile, da je kurdski narod zrel za samostojno državo. Po zmagoviti vojni mladotur-

kov, ki jih je vodil Kemal Atatürk proti sultanu in tujim napadalcem, je nova Turčija s pomočjo Sovjetske zveze dosegla razveljavitev pogodbe iz Ševresa in 24. julija 1923 v Lausanni podpisala novo pogodbo, ki je potrdila ozemeljsko celovitost Turčije, vendar tudi nacionalne pravice manjšin.

Že nekaj mesecev po podpisu pogodbe je Turčija prepovedala kurdski jezik. Kurdi so se na vso moč upirali, vendar so bili vsi upori (1925, 1929-1931, 1935 in 1937) krvavo zadušeni.

Težnje po neodvisni kurdski državi so se pojavljale tudi med Kurdi v Iranu, vendar tudi tam ni bilo potrebne enotnosti med plemeni. Ideja o skupni državi na celotnem kurdskem ozemlju ni imela podpore širših slojev prebivalstva, po številu skromna inteligenca pa je naglo zapadla sovjetskemu vplivu. Leta 1943 so ustanovili Odbor kurdske mladine, ki je s sovjetsko pomočjo decembra 1945 razglasil kurdsko republiko z glavnim mestom Mahabad. Nemočna republika je propadla takoj po umiku sovjetske vojske iz Irana naslednje leto.

Tudi oborožen upor Kurdiv marca 1991 po končani zalivski vojni ni naletel na odobravanje veselih. Prepuščeni sami sebi so vzdržali le nekaj tednov, nato pa klonili pred Huseinovo republikansko gardo. Strahovit teror nad civilnim prebivalstvom je sprožil beg 2-3 milijonov ljudi proti Turčiji in Iranu v začetku aprila, na kar je mednarodna javnost reagirala le počasi in zelo medlo.

JE KURDSKA DRŽAVA LE SEN?

Po koncu zalivske vojne in neuspešnem uporu Kurdiv proti Bagdadu so se možnosti za novo državo še zmanjšale. V najboljšem, žal malo verjetnem primeru bodo Kurdi v Iraku dobili resnično avtonomijo, ki pa ne bo šla preko državnih meja. Verjetno bodo tudi Kurdi v Turčiji pod pritiskom svetovne javnosti dobili vsaj kulturno avtonomijo, kasneje pa morda tudi Kurdi v Iranu.

Močno podporo Turčije zaveznikom v vojni proti Iraku in "nesebično" pomoč kurdskim beguncem moramo presojsati tudi z vidika velike želje Turčije po priključitvi k Evropski skupnosti, za kar bo potrebno večje spoštovanje človekovih pravic in narodnih manjšin. Na osnovi tega obstajajo določene možnosti za kurdsko avtonomijo znotraj Tur-

čije, sicer se bo morda kurdski odpor v nekaj letih stopnjeval v novo "intifado" na bližnjem vzhodu, kar je lahko velika grožnja za mir v tem delu sveta.

Niti Iran niti Turčija, kjer živi večina kurdskega prebivalstva, iz strahu za lastno stabilnostjo ne bosta zlepa pristala na ustanovitev samostojne kurdske države, četudi bi nastala samo na iraškem ozemlju. To so sprevideli tudi kurdski voditelji, ki so v zadnjih letih omilili svoje zahteve po neodvisni državi in vse bolj pristajajo na ločeno avtonomijo znotraj obstoječih državnih meja med Turčijo, Irakom in Iranom.

Nikakor ne smemo omalovaževati velike humanitarne pomoči, ki sta jo Turčija in Iran nudila stotisočem nesrečnih beguncev. Tudi formiranje varnostne cone na severu Iraka je potrebno, toda kaj bo po odhodu tujih čet s tega območja, visoke politike ne zanima več. Črno prihodnost Kurdiv je v dveh stavkih opisal tujim novinarjem domačin iz Qala Dize: "Prej mu (Sadamu) nismo storili nič žalega, pa nas je pobil na tisoče. Zdaj pa smo se mu uprli in predstavljajte si, kaj bo storil z nami."

Dragović, Z., 1991: Kurdi - sirote vesolja. Obramba, št. 4, str. 28-31.

Hellier, C., 1989: Pawns of the Middle East Mosaic. Geographical Magazine, let. 56, št. 8, str. 28-32.

Lerch, G., 1991: Es begann mit Scheich Ubaidallah. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 24.4.1991, str. 14.

Lexikon der Völker und Kulturen, zv. 2, str. 75-76.

Nordland, R., 1991: Sadam's Secret War. Newsweek, 10.5.1991, str. 16-18.

Nordland, R., 1991: Kurdistan's Other Victims. Newsweek, 17.6.1991, str. 33.